

MŮJ ŽIVOT V CUKROVARNICKÉM PRŮMYSLU – DÍL VI.

Vstup do EU, produkční kvóty a restrukturalizace cukerního pořádku EU (2004–2009)

MY LIFE IN SUGAR INDUSTRY – PART VI:

EU ACCESSION, PRODUCTION QUOTAS, AND RESTRUCTURING OF EU SUGAR REGIME (2004–2009)

Oldřich Reinberg

Jak již bylo v předchozích dílech seriálu uvedeno, české cukrovarnictví hospodařilo v letech po revoluci, která ukončila totalitní režim, až do roku 2004 ve vysoce konkurenčním a naprosto liberálním prostředí. Podnikatelské prostředí se vyznačovalo prakticky nulovou celní ochranou před dovozy cukru z EU – bez jakékoliv regulace a pravidel stanovených státem a praktickou nemožností exportovat cukr do vysoce celně chráněných zemí EU, nebo do třetích zemí za velmi nízké světové ceny cukru, tvořené světovými burzami.

To vedlo k velkým přebytkům cukru na domácím trhu a obrovskému tlaku na ceny cukru. Cukrovary se dostávaly pod neúnosný ekonomický tlak a mnoho jich muselo své hospodaření ukončit. Počet cukrovarů tak postupně klesal z přibližně 50 cukrovarů v roce 1990, na 38 cukrovarů v roce 1993, 29 cukrovarů v roce 1995, 26 cukrovarů v roce 1997 a na 11 cukrovarů v roce 2004. Došlo k ukončení provozu všech surováren. Na první pohled se zdá takto prudký a nemilosrdný vývoj krutý, přinesl značnou ztrátu pracovních míst, drastické snížení osevní plochy cukrovky. Já však považuji tuto restrukturalizaci za ozdravení cukrovarského průmyslu a sektoru pěstování řepy z dob komunismu. Restrukturalizace přinesla obrovské zvýšení úrovně a kvality výroby cukru a produkce cukrové řepy, snížila výrobní náklady a zvýšila efektivitu jak

pro cukrovarníky, tak i pro řepáře. Pěstitelská plocha sice klesla téměř o polovinu, v roce 1990 byla plocha řepy 120–130 tis. ha a v roce 2004 přibližně 70 tis. ha, ale cukru se z ní vyrobilo stejně. Bylo to způsobeno pronikavým zvýšením výnosů řepy, z 40–50 t·ha⁻¹ na téměř 70 t·ha⁻¹, cukernatost řepy se zvýšila z 14–15 % na 17–18 %. Čeští zemědělci se po čtyřicetileté přestávce opět stávali specialisty na pěstování řepy. K osevu začali používat kvalitní vyšlechtěná osiva ze zahraničí, naučili se na základě výzkumné a pokusnické činnosti Řepařského institutu v Semčicích pracovat přesně a využívat jeho výsledky. Pěstování řepy se zredukovalo do nejurodnějších zemědělských oblastí v Polábí a na Hané. I cukrovary zvýšily výtěžnost výroby, snížily ztráty ve výrobě a dokonale využily zvyšující se technologické kvality cukrové řepy.

Jsem přesvědčen o tom, že toto období bylo rozhodující pro budoucí úspěch českého cukrovarnictví a řepářství v EU.

V roce 2002 byl na summitu v Kodani schválen vstup České republiky do Evropské unie. Ministerstvo zemědělství v rámci příprav na nové evropské tržní prostředí rozdělilo pro 11 cukrovarů a 7 společností v ČR výrobní kvótu cca 504 tis. t cukru, osevní plochy díky tomu vzrostly o 27 %. Z této kvóty bylo určeno přibližně 360 tis. t na domácí trh a 144 tis. t na export. Výrobní kvóta byla rozdělena podle referenčního období výroby předcházejících let. Vzpomínám si, že rozdělování kvóty mezi sedm výrobních společností bylo provázáno ostrými spory, některé skončily u soudu. Důvodem zavedení tohoto domácího regulačního systému s kvótami a s garantovanou cenou cukru bylo dobře se připravit na regulaci evropskou. V té době byla podepsána tzv. interprofesní dohoda mezi Českomoravským cukrovarnickým spolkem a Svazem pěstitelů cukrovky Čech a Moravy. Byl to první dokument, který určoval pravidla chování při nákupu řepy mezi cukrovary a pěstiteli. Než však došlo k uzavření této dohody, bylo nutné absolvovat mnoho společných jednání, která byla mnohdy provázána ostrou výměnou názorů a hádkami. Bylo to způsobeno velkou rozdílností vztahů a zvyklostí jednotlivých cukrovarů a jejich pěstitelů ve výkupu řepy, rozdílností situace v Čechách a na Moravě, a nakonec i rozdílností velikostí cukrovarů a zemědělských podniků.

V květnu 2004 vstoupila Česká republika a s ní i české cukrovarnictví a řepářství do Evropské unie. V rámci nastavení podmínek na vstup proběhlo velké množství jednání české státní správy i rozhodujících nevládních organizací s evropskými orgány. Týkalo se to především vlády a ministerstva zemědělství, Agrární komory ČR a Potravinářské komory ČR ze strany české,

Obr. 1. Z řepařského polního dne ve Skalsku v roce 2008

Zleva M. Kolář, D. Froněk, J. Krouský, Z. Joudal, J. Verfl, O. Reinberg, J. Král

Evropskou komisí a Evropskou radou (Rada ministrů) ze strany evropské. Často jsme lobovali také u českých členů evropského parlamentu a českých komisařů. Evropská rada a Evropský parlament jsou ty nejdůležitější orgány, neboť schvalují evropské zákony, vyhlášky a rozhodnutí.

V té době jsem zastával důležité pozice v nevládních organizacích a mohl tak ovlivňovat výsledky jednání v náš prospěch. Byl jsem předsedou Českomoravského cukrovarnického spolku a viceprezidentem v Agrární a Potravinářské komoře ČR. Spolupracoval jsem s prezidenty obou komor, panem Václavem Hlaváčkem a Jaroslavem Camplíkem, později s Janem Velebou a Miroslavem Tomanem. Hlavním cílem bylo vyjednat co nejlepší podmínky pro cukrovarnictví a řepářství v rámci evropského tržního mechanismu. Nejdůležitější byla samozřejmě výše produkční kvóty cukru. Výše přidělené kvóty byla otázkou další existence a možného rozvoje našeho cukrovarnictví a řepářství. Kvótový systém EU byl založen na produkčních kvótách cukru A, B a C. Kvóta A a B určovala množství cukru pro domácí a jednotný trh EU, kvóta C představovala výrobu tzv. nadkvótového cukru, který bylo zakázáno prodat na jednotném trhu EU. Bylo jej nutno vyvézt na trhy třetích zemí nebo jej použít na nepotravinářské využití, např. k výrobě lihu, nebo jej tzv. přeložit do výroby následujícího roku. O toto množství pak byla příslušnému výrobcí snížena kvóta A + B v příštím roce. Na cukr vyrobený v kvótě A a B se vztahovaly veškeré subvence, intervence, minimální ceny atd. Na nadkvótový cukr neplatila žádná pravidla a zvýhodnění, ten musel být prodán za světové ceny.

Po všech jednáních obdržela Česká republika kvótu A a B ve výši 454 862 t cukru. Z té bylo 97 % určeno na kvótu A (441 208 t) převážně určenou pro domácí trh a 3 % na kvótu B (13 646 t) pro trh evropský. Kvóta A byla dostatečná a zajišťovala všem cukrovarům a řepářům možnost využít svých výrobních a pěstitelských kapacit, do kterých bylo v předchozích letech investováno. Kvóta B byla velmi nízká a neodpovídala exportním schopnostem našeho cukrovarnictví. Bylo nám to zdůvodněno nízkými dotacemi České republiky pro export cukru v referenčním období.

Kvóta byla rozdělena mezi sedm výrobních cukrovarnických společností. Metodika rozdělení produkční kvóty byla opět podle referenčního období předchozích let, viz tab. I.

Cukrovar se stal držitelem kvóty, v jejíž výši mohl vyrábět a prodávat cukr na domácím a jednotném trhu EU za garantované ceny. Následně podle své produkční kvóty rozepsal pěstitelům tzv. dodávací práva cukrovky. Pěstitelské plochy a množství řepy bylo určováno také podle referenčního období předcházejících let. Na tuto cukrovou řepu se vztahovala povinnost cukrovarů zaplatit pěstitelům minimální garantovanou cenu řepy. V tomto období (2004) pracovalo 13 cukrovarů.

Společnost TTD odkoupila v roce 2006 produkční výrobu cukru od společnosti Manolis ve výši 32 tis. t, čímž kvóta TTD dosáhla 200 tis. t, což představovalo 45 % trhu s cukrem v ČR.

Od 1. května 2004 je tedy české cukrovarnictví a pěstování řepy součástí cukrovarnictví i řepářství evropského. Před vstupem České republiky do Evropské unie jsem měl velké obavy o úspěšnost a konkurenceschopnost komodity cukrovka–cukr. Avšak díky těžkému, ale úspěšnému vývoji v letech 1990 až 2004 a v důsledku některých nižších nákladů v porovnání s těmi západními, např. mzdových, řídicích atd., jsme byli úspěšní. Jako představitel největší cukrovarnické společnosti jsem měl možnost porovnat naše výsledky s výsledky ve Francii či Německu a mohl prohlásit, že jsme úspěšní. A uspěli i všichni ostatní.

Tab. I. Rozdělení produkční kvóty mezi společnostmi v ČR

Cukrovarnická společnost (cukrovary)	Kvóta (t)
Cukrovary TTD (Dobruška, České Meziříčí, Mělník)	168 272
Eastern Sugar (Hrochův Týnec, Kojetín, Náměšice)	102 473
Moravskoslezské cukrovary (Hrušovany, Opava)	86 343
Cukrovar Vrbátky	20 203
Litovelská cukrovarna (Litovel)	20 762
Hanácká potravinářská společnost (Prosenice)	25 185
Manolis (Vrdu, Český Brod)	31 624
Celkem	454 862

Dlouho jsem se však z tohoto úspěchu neradoval. Přišla další přelomová událost – EU byla zažalována Austrálií, Thajskem a Brazílií pro nepřiměřené křížové dotace cukru uplatňované prostřednictvím kvótového systému výroby cukru. To údajně umožňovalo evropským producentům cukru udržovat vysoké ceny cukru na trhu EU a v důsledku i možnost exportovat cukr na trhy třetích zemí za velmi nízké, podnákladové ceny. Tím dle žaloby trpěly chudé a rozvojové země, které nemohly uplatnit cukr na světových trzích. Žaloba byla podána zmíněnými zeměmi u Světové obchodní organizace (WTO). Evropská unie tento soudní spor prohrála a dostala jeden rok času na to, aby uvedla svůj tržní řád do souladu se světovými obchodními podmínkami. Na základě tohoto soudního rozhodnutí vznikla na stolech evropských úředníků tzv. cukerní reforma, která začala platit 1. července 2006 a trvala tři roky do 30. září 2009. Cílem cukerní reformy bylo zejména:

- snížení výroby cukru a snížení exportu cukru; v Evropě se ročně vyrábělo více než 20 mil. t cukru, přičemž celková kvóta A + B byla přibližně 17 mil. t, export se pohyboval mezi 4–5 mil. t cukru,

Obr. 2. Cukr hrál hlavní roli v kampani „Evropě to osladíme“ z roku 2008, avizující české předsednictví EU v následujícím roce

Tab. II. Rozdělení produkční kvóty po restrukturalizaci

Cukrovarnická společnost	Kvóta (t)	Kvóta (%)
Tereos TTTD	208 716	56,0
Moravskoslezské cukrovary	93 973	25, 2
Litovelská cukrovarna	22 597	6,1
Hanácká potravinářská společnost	25 184	6,8
Cukrovar Vrbátky	21 989	5,9
Celkem	372 459	100

- zvýšení konkurenceschopnosti evropských producentů cukru ve výrobě cukru i v pěstování řepy a snížení ceny cukru,
- odstranění méněschopných cukrovarů,
- zpřístupnění trhu EU rozvojovým zemím.

Hlavním nástrojem reformy bylo vytvoření tzv. restrukturalizačního fondu, který bude použit k vyplácení finančních refundací cukrovarům a pěstitelům řepy, kteří se dobrovolně vzdají výroby cukru a pěstování řepy. Platba za ukončení produkce byla v prvních dvou letech reformy stanovena na 730 eur a ve třetím roce reformy na 625 eur za 1 t cukru. To byly dostatečně vysoké částky, aby motivovaly mnohé evropské cukrovarnické společnosti k ukončení činnosti. Fond byl tvořen finančním odvodem cukrovarů, výše odvodu byla stanovena na 126 eur v roce 2007, 173 eur v roce 2008 a 111 eur v roce

Obr. 3. Společnost Eastern Sugar uzavřela v rámci reformy cukerního pořádku EU všechny své cukrovary u nás i zahraničí

2009 na 1 t vyrobeného cukru. V Evropské unii tak byl vytvořen restrukturalizační fond ve výši okolo 6 mld. eur, do kterého české cukrovarnictví přispělo částkou přibližně 152 mil. eur, tedy 3,8 mld. Kč.

Situace hned na počátku reformy využila společnost Eastern Sugar, která uzavřela v Česku své tři cukrovary – Hrochův Týnec, Kojetín a Němčice. Česká výrobní kvóta se tak snížila o 102 tis. t cukru, osevní plocha řepy klesla o 11 tis. ha a počet činných cukrovarů se snížil na sedm. Rozdělení kvót po tomto snížení a nakoupení tzv. dodatečné kvóty z EU je uvedeno v tab. II.

Ze zbylých sedmi cukrovarů jich pracovalo pět na Moravě a dva v Čechách. Výrobní kvóta cukru pro Čechy a Moravu byla v poměru 56–44 %. Pěstování řepy se koncentrovalo do nejúrodnějších oblastí v Polabí v Čechách a na Hané na Moravě. Společnost Eastern Sugar za uzavření tří cukrovarů a vrácení kvóty ve výši 102 tis. t obdržela finanční kompenzaci ve výši téměř 2 mld. Kč, ze které byla povinna vyplatit pěstitelům cukrové řepy minimálně 10 % jako kompenzaci za nucené ukončení pěstování této plodiny.

Stejnou možnost jako cukrovary měli i pěstitelé řepy, kteří mohli odevzdat dodávací práva cukrovky a snížit tak produkční kvótu cukru příslušnému cukrovaru a potažmo celé republice. Vzpomínám si, že někteří dodavatelé řepy do TTD oznámili, že ukončí pěstování řepy pro cukrovary v Dobrovici a Českém Meziříčí. Protože jsme nechtěli dopustit snížení naší kvóty, nabídli jsme těmto pěstitelům odkup jejich dodávacích práv z vlastních prostředků. Takto nakoupená dodávací práva jsme nabídli jiným našim pěstitelům, kteří měli o navýšení pěstování řepy zájem. Museli jsme sice zaplatit, ale kvóta nám zůstala celá. To nám v budoucnu vynaložené peníze vrátilo.

Dopady cukerní reformy v Evropě byly rovněž přelomové a zásadní. Cena cukru během tří reformních let klesla o 36 %, produkční kvóta poklesla z více než 17 mil. t na 13,5 mil. t cukru, ve stejném poměru se snížila i osevní plocha řepy. Činnost ukončilo okolo 80 cukrovarů, což byla třetina všech cukrovarů, ubylo osm tisíc pracovních míst. Pěstování cukrové řepy se koncentrovalo do klimaticky nejvýhodnějších oblastí Evropy, převážně do severozápadní Evropy, do zemí, jako je Francie, Německo, Nizozemsko a Belgie, ale i Česko a Polsko. Naopak značný pokles pěstování řepy a výroby cukru nastal ve Středomoří, v jižní a východní Evropě. Bulharsko, Irsko, Lotyšsko, Portugalsko a Slovinsko pěstování řepy a výrobu cukru zcela opustily. Řecko, Španělsko, Itálie, Maďarsko a Slovensko pak snížily jeho produkci nejméně polovinu.

Pozice EU jako významného producenta cukru se radikálně změnila, z čistého vývozce cukru se stala dovozcem a v jeho spotřebě nesoběstačnou. Referenční cena cukru klesla z 632 eur na 404 eur za 1 tunu. Světová obchodní organizace stanovila limit exportu cukru z EU do třetích zemí ve výši maximálně 1,6 mil. t. Cíle cukerní reformy EU tak byly naplněny a její výsledky byly pro Světovou obchodní organizaci dostačující a splněné. Na druhou stranu mohutná redukce výroby cukru a pěstování řepy iniciovala rychlý rozvoj výroby tzv. bioetanolu, tedy ethanolu sloužícího jako pohonná hmota v dopravě. Evropeští výrobci v jeho výrobě viděli možnost opět navýšit svou produkci, neboť řepa a cukr použitý pro výrobu obnovitelných paliv nebyly započítány do produkční kvóty cukru. Velký rozvoj výroby bioetanolu nastal zejména ve Francii, Německu a Belgii, ale také u nás v Česku. V roce 2006 jsme dostali od akcionářů povolení na výstavbu velkého lihovaru přímo v Dobrovici, v sousedství cukrovaru, o které jsem velmi usiloval. Ale o tom až příště.